

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2025
IJTIMOIY FANLAR

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.O.Baltabayeva, O.A.Komiljonova

Franshizalarni ochish va ular bilan samarali ishlash - biznesni rivojlantirishning omili sifatida 6

A.Y.Toyirov S.R.Shodiyev

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoatining o'ri 9

A.Y.Toyirov

Hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda infratuzulmaning o'ri 16

FALSAFA

A.A.Qambarov

Abdulla Avloniy o'zbek millatining ma'rifatparvar ziyolisi 21

G.T.Kabulniyazova

Uyg'onish davri falsafasining mashhur vakili Nikolay Kuzanskiyning panteistik ontologiyasi 27

X.N.Xolmirzaev

Sun'iy intellekt tizimlarida ijtimoiy me'yorlar va inson qadriyatlarining ahamiyati 32

S.S.Evatov

O'rta asr sharq faylasuflari ta'limotlaridagi gnoseologik va teologik qarashlarning qiyosiy tahlili 37

I.A.Asatulloev

Erix fromm ijtimoiy-ekzistensial konsepsiyasida inson tabiati deformatsiyasi 40

B.X.Tolipov

Yoshlar iqtisodiy faolligini sog'lom axloqiy-iqtisodiy raqobat asosida rivojlantirishning falsafiy jihatlar 46

Sh.Q.Oxunova

Yangi O'zbekistonda ma'rifatli jamiyatni shakllantirishning sinergetik strategiyasi 50

M.K.Soipova

Fazl Ibn Axmadning ontolgik qarashlari 54

L.K.Axatov

Irfoniy qarashlarning falsafiy mazmun-mohiyati (mutafakkirlar asarlarining tahlili asosida) 59

J.A.Mamanov

Yoshlarda ma'naviy madaniyatni yuksaltirishning milliy va umuminsoniy tamoyillari 63

I.I.Umrzakov

Xalq musiqa ijodiga doir falsafiy-madaniy yondashuvlar 70

Sh.A.Ismailov

Yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiy himoya va ijtimoiy siyosat yuritishning asosiy omillari 74

R.S.Raupova

Abu Ali Ibn Sinoning ma'naviy-axloqiy qarashlarining mamlakatimiz rivojida tutgan o'ri 78

M.A.Rahmonova

Abdurauf Fitrat ma'naviy-axloqiy qarashlarini yurtimiz taraqqiyotida tutgan o'ri 84

D.V.Vohidova, O.L.Berdiyev

Turkiy tasavvufning buyuk namoyandasi 92

B.B.Dehqonov

Yangi O'zbekistonda uchinchi Renessans poydevorini qurishda Xojagon-Naqshbandiya ta'limotidagi bag'rikenglik g'oyalarining o'ri va ahamiyati 96

A.Z.Sharipov

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi-yurtimizda inson qadrini oshirish hamda ma'naviy salohiyatni yuksaltirishdagi islohotlar asosi sifatida 102

L.B.Ikromova

Zamonaviy o'zbek falsafasida gnoseologik muammolarning yoritilishi 107

A.X.Amonlayev, M.Y.Sultonov

Islom qadriyatlarida shaxs ma'naviyati haqidagi qarashlarning gumanistik mohiyati 111

UO'K: 1(091) + 92:13

**ABU ALI IBN SINONING MA'NAVİY-AXLOQIY QARASHLARINING MAMLAKATIMIZ
RIVOJIDA TUTGAN O'RNI****РОЛЬ ДУХОВНЫХ И НРАВСТВЕННЫХ ВЗГЛЯДОВ АБУ АЛИ ИБН СИНО В
РАЗВИТИИ НАШЕЙ СТРАНЫ****THE ROLE OF ABU ALI IBN SINO'S SPIRITUAL AND MORAL VIEWS IN THE
DEVELOPMENT OF OUR COUNTRY****Raupova Ra'no Soyibovna** Buxoro davlat universiteti "Islom tarixi va manbashunosligi, falsafa" kafedrası dotsenti,
falsafa fanlari doktori (PhD)**Annotatsiya**

Maqolada Abu Ali ibn Sino asarlaridagi axloqiy, ta'limiy masalalarni bugungi kundagi ahamiyatiga oid fikrlar nazariy jihatdan bayon etilgan. Ibn Sino asarlaridagi o'zlikni anglash va bag'rikenglik g'oyalari asosida yangi ma'naviy makonni va yangicha dunyoqarashni shakllantirish, islom dini va falsafasiga nisbatan hurmat-ehtirom ruhida tarbiyalashga doir ta'lim-tarbiya ishlarini amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni ijtimoiy-axloqiy tarbiyalash, ularning ijtimoiy faolligini shakllantirish yoshlarga oid siyosatning muhim vazifalaridan biri etib belgilanganligi tahlil etilgan.

Аннотация

В статье теоретически излагаются идеи об актуальности этической и образовательной проблематики в творчестве Абу Али ибн Сины для наших дней. Важно проводить просветительскую работу, направленную на формирование нового духовного пространства и нового мировоззрения, основанного на идеях самосознания и толерантности в творчестве Ибн Сины, воспитывать в духе уважения к исламской религии и философии. Проанализировано, что социально-нравственное воспитание молодежи и формирование ее социальной активности определены как одна из важных задач молодежной политики.

Abstract

The article theoretically presents the ideas on the relevance of moral and educational issues in the works of Abu Ali ibn Sina for today. The implementation of educational work aimed at forming a new spiritual space and a new worldview based on the ideas of self-awareness and tolerance in the works of Ibn Sina, and raising them in a spirit of respect for the Islamic religion and philosophy, is of great importance. It is analyzed that the socio-moral education of young people and the formation of their social activity are defined as one of the important tasks of youth policy.

Kalit so'zlar: Axloq, qadriyat, axloqiy tarbiyalash, ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, ilm-fan, bag'rikenglik, insoniylik, tarbiya, ma'naviy etuklik.

Ключевые слова: Этика, ценности, нравственное воспитание, духовность, образование, воспитание, наука, толерантность, гуманность, воспитание, духовная зрелость.

Key words: Ethics, values, moral upbringing, spirituality, education, upbringing, science, tolerance, humanity, upbringing, spiritual maturity.

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilgan tub ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar jarayonida bajarib kelinayotgan amaliy faoliyat miqyosi nihoyatda keng va sarmazmun. Har qanday mamlakatda va har qaysi davrda ham millatning buyukligiga erishish uchun avvalo o'sib kelayotgan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishga muhim e'tibor beriladi. Chunki ko'hna tarix sabog'idan ma'lumki, ma'naviyati butun xalqni hech kim hech qachon engi olmaydi. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda oilaning, ota-onaning ta'siri katta.

Oiladagi halol-pokizalik, o'zaro hurmat, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, yurtparvarlik va insonparvarlik kabi tamoyillar farzandlar tarbiyasida muhimdir. Aynan ana shu fazilat va sifatning avloddan avlodga o'tib kelayotganini unutmash zarur. Shu o'rinda o'tmish tariximizdagi buyuk allomalar va ulug' shaxslarning ilmiy madaniy merosining ahamiyati, uni fan taraqqiyotidagi o'rni mislsiz beqiyosdir. Faxr bilan ta'kidlash joizki, ajdodlarimizdan ko'pchiligi ma'lum bir soha bo'yicha emas, balki turli sohalar bo'yicha etuk, mashhur mutaxassis bo'lishi bilan birga, ularning aksariyati tarixda nom qoldirgan tashkilotchi, davlat va jamoat arbobi sifatida ham tanilib kelganlar. Ana

FALSAFA

shunday qomusiy olim, xalqparvar inson, ayniqsa tibbiyot olamida buyuk nom qozongan vatandoshimiz Abu Ali ibn Sinodir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ibn Sinoning fikricha axloq ilmining muhim vazifasi insonni va insoniyat jamiyatini turli xil axloqiy illatlar: ochko'zlik, xudbinlik, yolg'onchilik, qahr-g'azab, hasad, rashk, maishiy buzuqlik ichkilikbozlik, johillik, vijdotsizlik kabi yomon fe'l-atvorlardan qutqarish, insonni ma'naviy va axloqiy jihatdan yuksaltirishdir. Chunki ma'naviyati yuksak, axloq-odobli inson hech qachon nafsning quliga aylanib qolmaydi. Ta'magarlik qilmaydi mansabni, mol-dunyo to'plashini, eb-ichishnini, o'z hoxish istagini cheksiz kondirishni, yashashdan maqsad deb bilmaydi. Mehr-oqibatli bo'ladi. Mashshoiyyunlik ya'ni Arastuchilik oqimining ikkinchi buyuk vakili Ibn Sino esa "Axloq ilmiga doir risola", "Burch to'g'risida risola", "Adolat haqida kitob", "Turar joylardagi tadbirlar" singari asarlarida axloqiy qarashlarini bayon etgan. Allomaning fikricha axloqiy kamolot insonga xos xususiyat. Ilm va axloqiy fazilatning mushtarakligi insonni donishmand va oliyjanob shaxsga aylantiradi. Chunki deydi Ibn Sino, "go'zallikka va axloqiy kamolotga intilish insonga xos xususiyatdir" Ibn Sino o'z asarlarida bir qancha axloqiy fazilatlarga ta'rif beradi. Chunonchi, iffat, ximmat shijoat, adolat, saxiylik, qanoat, kat'iyat, sadoqat, hayo, kamtarlik va boshqalar shular jumlasidandir. Shuningdek alloma ularning aksi bo'lgan o'g'rilik, aldamchilik, fisqu-fasod, nafrat, rashk, adovat, bo'xton irodasizlik, takabburlik, nodonlik kabi illatlarni ham tavsiflaydi. Ibn Sinoning fikricha, ta'lim-tarbiya va boshqa kishilar ta'siri ostida inson ijobiy axloqiy fazilatlarni o'zida shakllantiradi. Xar bir inson tomonidan o'zida ijobiy axloqiy fazilatlarni kamol toptirish qanchalik qiyin bo'lsa, salbiy sifatlardan qutulish undan ham qiyindir. Ibn Sinoning tushuntirishicha, axloq inson uchun eng yuksak fazilatdir. Ana shu fazilati tufayli inson kamolotga intiladi. Buyuk vatandoshlarimiz anashunday o'lmas ta'limot yaratdilar. Shuning uchun ham Sharqning ko'pgina chet el tarixiy manbalarida, so'nggi yillarda nashr etilgan tadqiqot asarlarida Forobiy va Ibn Sino ma'naviy e'tiqodlari, dunyoqarashlari, maqsadlari jihatidan bir-biriga juda yaqin, bir falsafiy maktabning ikki yirik vakili, ikki ustuni sifatida tilga olinadi".

Hattoki tibbiy bilimlarni ham axloqiy tamoyillar bilan bog'lab, ba'diyy ijod orqali xalqqa tarqatishda buyuk ma'rifatparvar mutaffakkir muhim hissa qo'shganining isboti sifatida uning meditsina haqida yozgan "Urju zatu fit tib" poemasini keltirish mumkin.

O'rta Osiyo xalqlari og'zaki ijodida olimlar va faylasuflarning qimmatli vasiyatlari ko'p. O'rta Osiyoning ko'zga ko'ringan ilmiy faylasuflaridan biri buxorolik Abu Ali Ibn Sino edi. U qomusiy olim sifatida birinchi bo'lib inson tanasini mustahkamlashga qaratilgan jismoniy mashqlarning tabiiy ilmiy asoslarini berdi.

Salomatlikni saqlashning eng muhim sharti jismoniy mashqlardir. u jismoniy deb hisobladi

Ibn Sinoning jismoniy mashqlar haqidagi qarashlarida ham sog'lom, ham kasal odamning yoshiga mos bo'lish zarurligi g'oyasi qat'iy ta'kidlangan. "Tibbiyot fanlari kanoni"da bolalar, yoshlar va "yoshi katta" odamlarga berilgan jismoniy va gigiyenik ko'rsatmalar juda asosli va o'rinli.

Ibn Sino bolaning tug'ilishidan to o'smirlik va etuklik davrigacha bo'lgan jismoniy kamolotini yoritib, chaqaloqni parvarish qilish, ovqatlantirish, cho'milish, uxlash masalalarini atroflicha ishlab chiqdi. Quyosh, havo, suvning inson tanasiga ta'siri. Sezgi a'zolari (ko'rish, eshitish, teginish) rivojlanishi uchun jismoniy mashqlarning foydalari haqida gapirdi.

Bolalik va o'smirlik davri oralig'ida bola ko'p kuch va kuch talab qilmaydigan jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishi kerak. Ushbu mashqlar o'rtacha bo'lishi kerak, mushaklarning o'sishi va mustahkamlanishiga yordam beradi.

Ibn Sino inson tanasining qotib qolishiga, uning havo, suv va quyoshning tabiiy kuchlaridan jismoniy mashqlar bilan uyg'unlikda foydalanishga katta ahamiyat bergan. Ibn Sino insonning anatomik va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda jismoniy mashqlarga aniq ta'rif bergan: "jismoniy mashqlar uzluksiz chuqur nafas olishga olib boruvchi ixtiyoriy harakatdir".

Ibn Sinoning jismoniy mashqlar haqidagi fikrlari bizni ma'lum darajada qiziqtiradi, chunki u nafaqat jismoniy mashqlarga ta'rif berib, uning turlarini ta'riflab bergan, balki u yoki bu mashq turlaridan qanday usullarda foydalanishni ham ko'rsatgan. Jismoniy mashqlarning rolini qayd etib, u jismoniy mashqlar organizm uchun foyda olish uchun amalga oshiriladi, deb ta'kidladi. Muntazam ravishda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanadigan va rejimga rioya qiladigan odam turli kasalliklar uchun qabul qilingan dori-darmonlarga muhtoj emas.

Ibn Sino jismoniy mashqlarni dangasalik, inson tanasidan ortiqcha moddalarni (moddalar almashinuvi mahsulotlarini) olib tashlash jarayoni deb hisoblagan. "Jismoniy mashqlar, dedi Ibn

Sino, boshqa rejimlardan to'g'ri foydalangan holda, to'lib-toshish boshlanishining to'planishini oldini oluvchi eng kuchli omil bo'lib, ayni paytda ular tug'ma issiqlikni kuchaytirib, tanaga engillik beradi, chunki ular yorug'likni uyg'otadi. issiqlik va tez to'plangan ortiqcha narsalarni yo'q qiling. Jismoniy mashqlar inson tanasida ortiqcha yuk to'planishining oldini oladi, balki ligamentlar va nervlarni davolaydi, buning natijasida odamlar o'z faoliyatini kasalliklardan himoyalangan holda amalga oshirishlari mumkin.

U jismoniy mashqlarni "kichik yoki katta, juda kuchli yoki kuchsiz, tez yoki sekin... mashqlar ham bor" deb ajratdi.

Tez jismoniy mashqlar qatoriga arqon tortish, mushtlashish, kamondan otish, tez yurish, nayza uloqtirish, qilich bilan qilichbozlik, nayza, ot minish, ikki qo'l bilan tebranish (va odam oyoq barmog'i bilan ko'tarilib, ikki qo'lini orqaga cho'zish va orqaga cho'zish) kiradi. oldinga, tez harakatlar qilish). Silliq va oson mashqlarga suzish va qayiqda suzish kiradi. Kuchli mashqlar qatoriga kaft bilan kdaring, nayza uchi bilan urish, choug'an (zamonaviy pologa o'xshash ot o'yini), tosh ko'tarish, otni jilovlash ham kiradi.

"O'rta Osiyo xalqlari orasida qadimdan mashhur sport turlaridan biri kurash (kurash) bo'lib, kurash inson tanasini mustahkamlaydi, chidamlilik va shijoatni oshiradi.

Ibn Sinoning ilmiy-pedagogik faoliyatida eng muhim o'rinni uning jismoniy rivojlanish va tarbiya haqidagi o'lmas g'oyalari egallaydi, bu g'oyalar "Tib fanlari kanoni"sida to'liq aks ettirilgan. Sharqda birinchi marta tanani mustahkamlash va chiniqtirishning tabiiy ilmiy asoslarini belgilab berdi, jismoniy tarbiya nazariyasini ishlab chiqdi. Ibn Sinoning chiniqtirish va jismoniy tarbiya haqidagi qimmatli maslahatlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Inson butun borliqning ko'rki va sharafi sanaladi. Shu ma'noda inson o'z go'zalligi va sharafi bilan koinotdagi barcha maxluqotlardan yuksak bir maqomda turadi. Bu yorug' olamdagi barcha ne'matlar inson uchun yaratilgan. Unga aql til, taffakur nutq, fahm, farosat ato etilgan. Inson zoti o'z aqli vositasida ilm egallaydi, ilm tufayli dunyoni anglaydi, boshqaradi. "Aql-deb ta'kidlaydi Abdulla Avloniy, insonlarning piri komili, murshidi, yagonasidir, ruh ishlovchi, aql boshlovchidir. Inson hayvonlardan so'zi va aqli bilan ajralib turadi. Uning hatti-harakati, ichki va tashqi olamining uyg'unligiga qarab o'zini namoyon etadi. Fitrat aytganidek, "Inson o'zini ko'rsatgani kabi bo'lishi kerak, yoki bo'lgani kabi ko'rsatishi kerak", deb hisoblaydi. Shu jihatdan uning madaniyati, muomalasi, munosabatlar tizimidagi harakatlari ma'naviy qiyofasining asosi sifatida ko'zga tashlanadi. Insonning ma'naviy qiyofasi, o'zining xulq - atvori, xarakter – xususiyatlari uning muomala va muloqot madaniyatida ifodalanadi. U o'zining ichki olami, his tuyg'usini orzu umidlarini faqat muomala va muloqot jarayonida bayon eta oladi. Muomala odobi shuni taqazo etadiki, har bir kishi boshqalar tomonidan izzat-ikrom va hurmat qilishlarini istar ekan, u boshqalarning ham hurmatini joyiga qo'yishi lozim. Zero, aytilgan so'z yoki iboraning o'zi qanday ohangdaligiga qarab kishiga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuni bilish kerakki, qandaydir boylikka ega bo'lish, yuksak lavozim, hatto keksalik yoxud kayfiyatning buzug'ligi ham atrofdagilar bilan qo'pol muomalada bo'lish huquqini bermaydi. Ibn Sino ta'kidlaganidek: "Inson har doim navqiron, bardam bo'lishi uchun boshqa odamlarni ranjitmasligi, dilini vayron qilmasligi hamda o'zi xush tabiatli bo'lmog'i lozim".

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganlaridek, "Biz uchun muomala jamiyati ijtimoiy makon. Bu makonda qonun ustivor bo'lib, u insonning o'z-o'zini kamol toptirishga monelik qilmaydi, aksincha yordam beradi. Shaxs manfaatlari, uning huquq va erkinliklari to'la darajada ro'yobga chiqishiga ko'maklashadi. Ayni vaqtda boshqa odamlarning huquq va erkinliklari kamsitilishiga yo'l qo'yilmaydi. Ya'ni erkinlik va qonunga bo'ysunish bir vaqtning o'zida amal qiladi, bir-birini to'ldiradi va bir-birini taqozo qiladi".

Darhaqiqat, jamiyatning barqarorligi ham har jihatdan unda istiqomat qiluvchilarning o'zaro munosabatlar tizimiga, o'zaro aloqalariga, muomala va munosabatlar dialektikasiga ham birdek bog'liq bo'ladi.

Tabiatga razm soladigan bo'lsak, undagi har bir mavjudotning o'zaro muloqotini his etish mumkin. Gullar o'zining yoqimli iforini atrofga taratib dilni xushnud etsa, qushlar o'zining honishi orqali tabiatga o'zgacha joziba baxsh etib, o'zaro muloqot usulini vujudga keltiradi. Insonlarda esa bu jarayon turli xildagi ularning ichki olamidan, ruhiy holati, xarakter – xususiyatlaridan kelib chiqib, o'zini o'rab turgan jamiyat a'zolariga nisbatan vujudga keladi. Muomalani yaratilayotgan asar deb qaraydigan bo'lsak, uning qay darajada qalbga iliq kirib borishi, samimiylik baxsh etishini ta'minlash faqatgina ijodkorlargagina bog'liq hisoblanadi. Yoqimli muloqot ham inson qalbiga hech qanday burilishsiz yo'loladi. Shu jihatdan inson o'zining u yoki bu darajadagi muomalasi uchun o'zi o'z

FALSAFA

ijodkorligiga, ya'ni o'z muomala madaniyatiga ega bo'lishga intilishi lozim. Ayniqsa, ta'lim tizimida faoliyat olib boradigan har bir inson bu masalaga jiddiy qarashi talab etiladi. Chunki, bugungi ilm talabi har kunlik xush muomalani talab etadi. Ilm istagan har qanaday qalb, albatta chiroyli muomalaga, go'zal nutq va ifodaga oshufta bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim va tarbiyada nutq madaniyatiga ega bo'lish har bir ustoz-murabbiy uchun muhimdir. O'qituvchining nutqi o'quv jarayonida o'quvchilar tomonidan fanlarni puxta o'zlashtirilishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi nutqidagi har bir harf, tovush to'g'ri aytilishi ham o'ziga xos ahamiyatga ega. Individual suhbat paytida baland ovozdan talaba, o'quvchi o'zini aldanayotgandek his qiladi. Bu o'qituvchiga ishonchsizlik bilan qarash hissini uyg'otishi mumkin. Ayrim mutaxassislar tovush tug'ma xususiyat deb, aytishadi. Lekin hozirgi eksperimental fiziologiya tovush sifatini o'zgartirish mumkinligini tasdiqlaydi. Bugungi kunda nutq texnikasi bo'yicha bir necha mashq komplekslari ishlab chiqilgan. Ular asosan teatr pedagogikasi tajribasiga asoslangan bo'lib, so'zlashish paytida nafas olish, tovush hosil qilish va uni ma'noli ifodalash malakalarini takomillashtiradi, bu esa o'qituvchiga o'z so'zi mazmunini o'quvchilarga yanada to'laqonli qilib etkazish imkonini beradi. Shu jihatdan muomala madaniyati yuksak bo'lgan inson:

- o'z yurti, xalqi, ona tuprog'ini sevish va unga sadoqat bilan xizmat qiladi;
- o'tmish ajdodlarimiz ta'limoti, urf-odatlarini o'rganadi, qadrlaydi va ularga rioya qiladi;
- muqaddas kitoblar, qonunlar va qarorlarga burch, mas'uliyat bilan amal qiladi.
- o'zini, oilasini, qarindosh urug'larini, safdoshlarini, xalqini qadrlaydi.

Bugungi jamiyatimiz a'zolari bo'lgan insonlar o'rtasidagi o'zaro muomala va muloqot turlari va madaniyatini yo'lga qo'yish zarur. Bu eng avvalo har bir tarixiy davrning o'ziga xos muomala odobi qonun qoida va normalari mavjud bo'lganidek, ustoz-shogird, ota-ona va farzand, yigit va qizlar o'rtasidagi muomala va muloqotning ham o'ziga xos madaniyatini shakllantiradi, insonning ma'naviy qiyofasini belgilaydi. Asosiy maqsad esa, bugungi kun yoshlari o'rtasidagi muomala va muloqotni jamiyatning ma'naviy talablariga moslashtirishga olib keladi.

Kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan odamlar o'rtasidagi muloqotga ham ehtiyoj sezilgan. Jamiyat a'zolarining bir-birlari bilan o'zaro munosib muloqotlari shu jamiyatning har tomonlama taraqqiyotiga zamin bo'ldi.

Muomala kishini qaysi millatga xosligini emas, aksincha muayyan mamlakatga shaxs yashab turgan geografik hududga bog'liqligini ifodalovchi tushunchadir. Muomala aslida odamlar o'rtasidagi munosabatni belgilovchi inson yuragini ko'zguda aks ettiruvchi vositadir. Muomala axloq ko'rki hisoblanib, har bir kishi qanday dunyo qarashga ega ekanligini, bilimliligi uning muomalasidan payqash mumkin. Undan tashqari, muomala insonlar o'rtasidagi o'zaro aloqa vositasidir. Muomalada asosiy vosita til hisoblanib, tilni ijobiy ma'nodagi "aloqaqurolli" sifatida qarash mumkin. Muomala – axborot jarayoni hisoblanib, bu jarayonda so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida ikki tomonlama axborot uzatish va qabul qilish holati yuz beradi. Muomala o'zaro munosabatlar doirasida sodir bo'ladi.

Munosabatlardagi ko'rkamlikni oshirish uchun insonda muomala madaniyati yuksak darajada bo'lmog'i kerak. Muomala madaniyatini mukammal o'rganish nafaqat so'zlashuvchining balki tinglovchining ham ko'nglini ko'taradi.

Aslida muomala odobi axloqiy madaniyatning tarkibiy qismidir. Madaniyat-insoniyatning borliq va ongning barcha sohalaridagi u yoki bu madaniy boyliklarda o'z ifodasini topgan tajribalarni o'zlashtirishga asoslangan tabiat va jamiyat va uning o'zini yangidanq urishga safarbar etilgan ijodiy ma'naviy faoliyatidir. Madaniyatni jamiyatdagi moddiy va ma'naviy hayotga bo'lgan munosabat, o'tmish tajribalarini o'zlashtiruvchi omil sifatida tahlil qilinib, madaniyat nazariyasining asosiy yo'nalishlarini aniqlash, uning mazmun mohiyatini aniqlashtirishda, jahon ijtimoiy iqtisodiy fanlari miqyosida madaniyat tushunchasiga yondashuvlarni ko'rib chiqish masalasini oydinlashtirishda yordam beradi. Madaniyatning moddiy va ma'naviy omillarning birligi uyg'unligida e'tirof etish uni shaxs kesimida qarash, deb anglash mumkin.

Muomala madaniyatining komillik belgilarida namoyon bo'ladigan xususiyatlaridan biri uning axloqiy va huquqiy madaniyat bilan birligidir. Malumki har qanday davlat o'z fuqarolarining faoliyatini, intizomini alohida nazorat qilib boradi. Muomala madaniyati odamning ma'naviy etukligini va tarbiyali ekanligini ko'rsatadi. Shuning uchun ham madaniyatli kishi el o'rtasida e'zozlidir. Muomala madaniyati insoniy fazilatlarni, kishi qadrini oshiruvchi qimmatli sifatdir. U ta'lim tarbiyaning asl mevasidir. Aqlning suyanchig'i hisoblangan muomala madaniyati insoniy fazilatlarni, kishi qadrini oshiruvchi qimmatli sifatdir, barcha fazilatlarning sha'ni va hikmati hisoblanadi. Muomala madaniyati-

vatanda, jamiyatda, millatda tarixda, tilda, urf-odatda, xatti harakatlarda namoyon bo'ladi. Jamiyat manfaatlarini ko'zlash, masuliyatli bo'lish, masuliyatni anglash muomala madaniyatiga ega bo'lgan kishinin g'xususiyatidir. Chunki masuliyat ongli faoliyat, jamiyat, oila va xayotning o'ziga xos me'yorini belgilaydi. Kishi qancha o'z hayolida muomala xayotiga intilsa, shunchalik o'z nuqsonlarini anglab, tushunib boradi. Muomala madaniyati inson o'z ichki olamining ko'zgusidir. Inson o'zligini ana shu ko'zgu orqali namoyon etadi va o'zini ko'radi. Bugungi kun ma'naviy komillik, shaxslarning tarbiyasida turli xildagi qarashlar mavjud bo'lib, uning aksini muomala madaniyati qaydarajada egallanganligida kuzatish mumkin.

Ma'naviy komil inson qadimdan necha buyuk bobolarimizning azaliy orzulari hisoblanib bugungi kunga qadar etib keldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev "Sayyoramimizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga etishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz- yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilish uchun zarur sharoitlar yaratish, zo'ravonlik g'oyasi "virusi" tarqalishini oldini olishdir degan" so'zlari mag'zida ham ayni shu haqiqat mujassam.

Ma'naviy barkamol shaxs tarbiyasida muomala madaniyatini shakllantirish, bevosita o'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligining ijtimoiy va kasbiy sifatlari nafaqat ta'lim muassasidagi iqtisodiy va moliyaviy vaziyatga, balki bevosita bu sifatlarning talab etilganligi muomala madaniyati bilan bog'liqdir. Innovatsion g'oyalarni yo'lga qo'yish uchun muomala madaniyati shakllangan tarbiya beruvchilar, ta'lim-tarbiya maskanining asosiy boshqaruv negizini darsxona yoki auditoriyadagi ta'limni ya'ni, dars jarayonini to'g'ri boshqarishdan, aniq qarorlar qabul qilishdan iboratdir. Fuqarolik jamiyatini qurish bugungi kun vazifasi deb qaralar ekan, uning asosiy zahirida muomala madaniyati shakllangan jamiyat a'zolari turadi. Abu Nasr Forobiy "ma'naviyat-taraqqiyot belgisi, chinakam taraqqiyot boylik yoki shaharning kattaligi, mol mulkning ko'pligi, xosil ko'pligida emas, balki shu o'rtada kamol topgan insonning madaniy qiyofasidir" –deb ta'kilaydi.

Talabalarning voqelikka munosabatini rivojlantirish uchun eng qulay shart-sharoitlarni ta'minlash uchun universitet tabiat o'rtasida o'quv, eksperimental, dizayn, tabiiy, o'yin va sport tadbirlarini tashkil qiladi. Atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish sharoitida ongning shakllanishiga ko'pchilik ta'sir qiladi omillar: birinchi navbatda, hayotiy tajriba va muloqot doirasi, oila va tengdoshlarning manfaatlar, xatti-harakatlarning shaxsiy va guruh motivlari, jamoatchilik fikri.

Turli xil muhit sharoitlarining o'quvchilar ongiga ta'siri ostida eroning shakllanishi ko'p jihatdan o'qituvchining maqsadli harakatlariga bog'liq. Bu erda pedagogik ishning turli usublari va usullari qo'llaniladi, ular amaliy mashg'ulotlarning ma'nosini ochib beradi, mehnat va tabiat haqidagi suhbatlar va ma'ruzalar, har bir insonning atrof-muhitga shaxsiy g'amxo'rlik qilish zarurligini ishonitirishning burchi va usullarini tushuntiradi, xulq-atvor va ishtirok etish talablari. badiiy ijodda, mukofotlar va jazolar, raqobat va shaxsiy namuna o'qituvchi Shoshilinch ijtimoiy-pedagogik vazifa sifatida talabalarda tabiatga ongli, mas'uliyatli munosabatni shakllantirish universitet ishida rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilishning barcha sohalariga: kuratorlarning rejalari va hujjatlariga, mafkuraviy ta'lim tizimiga kirib borishi kerak. , talabalarning siyosiy, mehnat, axloqiy, estetik jismoniy va tarbiyasi.

Tabiiy muhit bilan shaxsiy munosabatlarning ob'ektiv shartlari qatorida, birinchi navbatda, tabiiy muhitning xususiyatlari va hodisalarini qayd etishimiz kerak.

Yana bir obektiv shart - bu jamiyatning tabiatga bo'lgan munosabati o'quvchilarning pozitsiyalariga ta'sir qiladi. Jamiyat tajribasini bilish nafaqat bilimlarni kengaytiradi, balki atrof-muhitni iqtisodiy, axloqiy va estetik baholashdan foydalanishni boyitadi. Uning moddiy va ma'naviy qadriyatini anglash orqali o'quvchilar uni asrab-avaylash haqida qayg'urish zarurligini chuqurroq anglaydilar.

Talabalarning tabiatga munosabatini shakllantirishning uchinchi sharti - bu ta'lim va tarbiya jarayoni bo'lib, ular davomida ular ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan munosabatlar va harakatlarni o'zlashtiradilar. Talabalarda atrof-muhitga ijobiy munosabatni shakllantirish maqsadli jarayondir. Ijtimoiy foydali faoliyatni rejalashtirish va tashkil etish ko'p jihatdan o'qituvchilarga bog'liq. Bu o'quvchilarga tabiatdagi jamoaviy faoliyat shakllarini o'zlashtirishga, atrof-muhit bilan munosabatlarda o'ylangan pozitsiyalarni rivojlantirishga va unga bo'lgan g'amxo'rlikni aniq harakatlarga aylantirishga yordam beradi.

Nihoyat, atrof-muhitga shaxsiy munosabatning zaruriy sharti o'quvchining shaxsiy faoliyati bo'lib, unda shaxs va jamoaning maqsadlari paydo bo'ladi, amalga oshiriladi va amalga oshiriladi, shuningdek, o'qituvchi talabalarining tabiat va jamiyatga munosabati.

FALSAFA

Atrof-muhit faoliyati biologiya, kimyo va fizika fanlarini o'rganish natijasida olingan tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar bilan belgilanadi.

Ekologik munosabatlarning axloqiy tomoni atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan harakatlarda shakllanadi. Bu xalqning tabiatga mansubligini, foydaliligini va qadr-qimmatini anglash bilan bog'liq. Bu erda atrof-muhitga munosabatning axloqiy tamoyillarining shakllanishi tabiatga g'amxo'rlikning kuchayishi, suv manbalarining musaffoligi, tuproq qatlamini asrab-avaylash, atrof-muhitga zarar etkazuvchi xatti-harakatlarga chek qo'yish bilan uzviy bog'liqdir.

Tabiatni muhofaza qilish bo'yicha tashkillashtirilgan harakatlar o'quvchilarni tabiat hodisalarining estetik qiymatini tushunishga olib kelishi kerak. Atrof-muhitning go'zalligini anglash, xuddi tabiiy ravishda, atrof-muhitni muhofaza qilish istagini va tegishli amaliy harakatlarga tayyorlikni keltirib chiqarishi kerak.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'rta asr Sharq xalqlarining progressiv ijtimoiy-falsafiy fikri taraqqiyotini o'rganish Sharq xalqlarining boshqa xalqlar bilan bir qatorda butun dunyo madaniyati xazinasiga qanchalik katta hissa qo'shganligi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lish va, shu bilan birga, falsafiy fikr taraqqiyotining umumiy manzarasini kishi ko'z oldiga yaqqol keltirishga katta yordam beradi. Bulardan ko'rinishicha, Ibn Sinoning bu boradagi fikr-g'oyalari axloq va etika fanini rivojlantirishga katta xizmat kilgani, shubhasizdir. Bag'rikenglik zamonaviy jamiyatning asosiy universal qadriyatlaridan biridir. Bag'rikenglik globallashuv davrida umuminsoniy qadriyatlarga munosabat qoidasi darajasiga yuksaklashgan. Shuning uchun Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda Ibn Sino ta'imotidagi bag'rikenglik axloqiylik g'oyalarini targ'ib va tashviq etishni hayotiy tamoyilga aylantirish samarali vositalardan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Фитрат. Бедил. Тошкент: А.Қодирий номидаги нашриёт. 1996. Б.48
2. Жалолiddин Нуриддин. Одоб инсон кўрки. Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт матбаа уйи. 2017.-Б.164.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Тошкент: ЎМЭ .2006. Б.346.
4. Аль-Фараби. Социально-этический тракт. Алма-Ата «Наука», 1993, стр.3
5. Ibn Sina Kanon vrachebnoy nauki. Kniga I. Tosh., 1981
6. Ибн Сино. Ал-Хитоба, 135- бет.
7. Bakhtiyorovich, D. B. (2019). Tolerance of the Khojaghand-Nakbandian order of tolerance. *Indonesian Journal of Education Methods Development*, 8, 10-21070.
8. Tursunovna, S. O., Bakhridinovich, M. S., Bakhtiyorovich, D. B., & Makhmudovna, G. M. (2020). The issues of human and humanity in the teaching of Abdukhaliq Gijduvani. *Journal of Critical Reviews*, 7(4), 14-17.
9. Шодиев, Д. Д. (2023). INSON QADRI VA UNING MANFAATLARI HAMMA NARSADAN USTUN. *НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ "МА'МUN SCIENCE"*, 1(2).
10. Jo'raqulovich, S. J. (2023). O'ZBEKISTON-INSON QADR TOPGAN YURT. *SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY*, 2(13), 191-197.
11. Ибн Сино. Тиб қонунлари, 1-4 китоблар, Тошкент, 1954-1960
12. "Ибн Сино таржимаи ҳоли", "Гулистон" журнали, 1976, 6-сон (арабчадан ўзбекчага А.Ирисов таржима қилган).